

ispánsági székhely később várossá lett, és feltehetőleg ezek a városok már a várszerkezethez tartozás idején is városias jellegű települések voltak. Pest várába az izmaeliták valószínűleg még a fejedelemség idején telepedtek le. A megyerendszer központjai tehát már a német városi polgárok betelepülése előtt és a nyugati típusú városi szervezet kialakulása előtt városias fejlődés csíráit rejtették magukban.

Gy. mindkét tanulmányának megállapításait — még a kérdéseket is — nagy eredményként könyvelhetjük el. Könyvalakban való megjelenésüket külön is indokolja az, hogy egyik tanulmányból sem készült különnyomat; s csak sajnálhatjuk, hogy Gy. nem ragadta meg az alkalmat a két — egymást sok esetben kölcsönösen kiegészítő — tanulmány összeolvasztására.

Kubinyi András

Budapest Régiségei. A Budapesti Történeti Múzeum évkönyve. XIX.
köt. Akadémiai Kiadó, Bp. 1959, 401 old.

A Budapest Régiségei a főváros tárgyi emlékeivel foglalkozó régészek és művészettörténészek évkönyve, s ha itt — a testvérkiadványban — mégis ismertetni kívánjuk utolsó évfolyamát, akkor ezt elsősorban azért tesszük, hogy a benne levő történeti tanulmányok mellett a régészeti és művészettörténeti dolgozatok közvetlen történeti eredményeire a történészek figyelmét felhívjuk.

A XIX. kötet történeti tanulmányainak sorát Nagy Tibor cikke nyitja meg. (L. Attius Macro pannóniai helytartósága, 27—31. old.) Budapest, ill. Aquincum történetéből indul ki, s egy itt — eredetileg valószínűleg a hajógyárszigeti helytartói palota és a légiós tábor pretoriumának körzetében — felállított, de később Palotaujfalura hurcolt oltárkő kapcsán L. Attius Macro alsó-pannóniai helytartóságát 130/1—133 között határozza meg.

Jankovich Miklós (Buda-környéki plébániáinak középkori kialakulása és a királyi kápolnák intézménye, 57—98. old.) több szempontból is nehéz témát választott. Köztudomású, hogy egyházi intézményeink története — a szerzetesrendektől eltekintve — elhanyagolt terület, s talán éppen a plébániaszervezet a legelhanyagoltabb. A másik fogas kérdés Buda és Buda-környéke középkori településének kialakulása; ez Salamon óta csak az utóbbi években kezd a kutatás egyik központi kérdése lenni. Vegyük hozzá mindehhez még azt a rendkívül szűk forrásbázist, amely a koraközépkori kérdések megoldásánál rendelkezésre áll, s az analógiák alkalmazásának buktatóit, s akkor képet alkothatunk azokról a nehézségekről, amelyekkel J.-nak meg kellett küzdenie. J. tisztában volt ezekkel a nehézségekkel, s ezért tanulmányát mindvégig az óvatosság és a tiszta logikai felépítés jellemzi. A plébániaszervezet és a magánegyház, a király főkegyúri és kegyúri jogának általános ismertetése vezeti be a bányai és óbudai egyház helyzetét, utóbbi esetében J. nemcsak csatlakozik Karácsonyi János nézetéhez, hanem azt még néhány

adattal alátámasztani igyekeznek. A budai prépostsággal kapcsolatos adatok után a királyi kápolnák egyházi szervezete és világi rendeltetése adja a királyi kápolnák általános képét, amelyben sajátos módon fonódtak össze a X—XI. századi királyságra jellemző köz-, magán- és egyházi jogi hatáskörök. J. részletesen foglalkozik a királyi kápolnák intézményének átalakulásával, s itt kibővíti vizsgálatát a rezidenciális kápolnák viszonyainak ismertetésével. A főváros koraközépkori története szempontjából jelentősebb értekezésének második része, ebben sorra veszi a kelenföldi, a budai Mária-templom, Sasad, Őrs, a két Keszi, Szentjakabfalva és végül Fehéregyháza forrásanyagát. Ezen egyházak elhelyezésének és történetének vizsgálata Buda és Óbuda kialakulása szempontjából azzal a végső eredménnyel zárul, hogy a fejedelmi, ill. királyi székhely a királyi nemzetség birtokán Kurszán várától kezdve Óbudán át Buda váráig állandóan ezen a gazdasági szempontból olyan fontos területen mozog a középkor első felében. Árpád-kori történetünk pedig a királyi kápolnák révén nemcsak az intézmény létrejöttének gazdasági és szervezeti alapjait, eddig ismeretlen fejlődését tisztázza, hanem az országnak a király és herceg közti felosztásához is új támpontokat nyújt. A visszakövetkeztetések miatt már amúgy is megduzzadt forrásanyag talán még itt-ott bővíthető lett volna (pl. Patak, Beregszász, Újhely, Szöllős városi kiváltságleveleiből egészen világosan kibontakozik királyi magánbirtok jellegük, az esztergomi érseknek a kápolnákból exemptussá vált plébániákkal kapcsolatos census synodálisának alapja is tisztázandó), s főképpen a királynéi és hercegi kápolnákkal egyszer még feltétlenül bővítendő is lesz, de sem ez, sem az esetleg előforduló kisebb elírások (az 1201. évi olasz kiváltságlevél nem Patakra vonatkozik!) nem változtathatnak a királyi kápolnákkal kapcsolatos következtetések helyességén. J. érdeme, hogy ebben az anyagban az összefüggéseket felismerte, a királyi kápolna intézményét — a diplomatikai vonatkozások kivételével — a homályból kiemelte és ezen túlmenőleg Buda és környéke történetét egy lépéssel előbbre vitte.

Kubinyi András középkorvégi budai témát választott (Budai kereskedők udvari szállításai a Jagelló-korban, 99—119. old.), amikor feladatául a Jagellók udvari szállítóinak nemzetiség és tőkeerő szempontjából való vizsgálatát tűzte ki. Forrása azonban nem egyedül az Ernuszt-féle számadáskönyv, hanem igyekezett az egy-egy kereskedőre (cégre) vonatkozó elérhető adatokat összegyűjteni. Csak így juthatott olyan adatsorok birtokába, amelyekből kétségtelen, hogy az olasz kereskedő- és bankházaknak Magyarország és a magyar királyi udvar iránt mutatott érdeklődése Zsigmond uralkodása után, sőt Mátyás halála után sem szűnt meg. A német, lengyel és hazai kereskedők adatainak elemzése is új eredményt hozott: a sokszor emlegetett és a hazai kereskedőket függésben tartó idegen (dél-német) tőkén kívül a XV—XVI. század fordulóján megjelent a kereskedelmi életben a nagybirtokosok tőkéje is. Az udvari szállítók adatait aligha lehet elválasztani a külkereskedelemtől, ill. ezzel kapcsolatosan a harmincadjövedelem vizsgálatától. K. adatainak ezen a téren az biztosít jelentőséget, hogy időrendben a pozsonyi harmincadkönyv és

a ma még csak főbb vonásaiban ismert 1542. évi harmincadkönyv közé esnek, s így a két harmincadkönyv közti változások bizonyos fokú megvilágítását is lehetővé teszik. A budai kereskedők és a kincstár viszonya K. ügyes táblázatában igen szemléletes formát ölt, s mutat rá arra, hogy az idegen kereskedők mellett a magyar kereskedők is megkezdték előnyomulásukat. K. tanulmányát a szakirodalom és a forrásanyag mélyreható ismerete jellemzi. Olvasásakor szeretnénk remélni, hogy egy a külföldi levéltári anyaggal is kiegészített Budapesti Oklevéltár lehetőséget ad ugyanezeknek a jelenségeknek még szélesebb alapon történő bemutatására.

A kötet Anyagközlések rovatában Sz. Póczy Klára (Újabb köemlékek az aquincumi tábor és canabae területéről, 145—156. old.), Kaba Melinda (Későrómai sírok a Fényes Elek utcában, 157—166. old.) és Szentlélek Tihamér (Aquincumi mécskészítő műhelyek, 167—203. old.) a főváros római kori viszonyait, topográfiáját és ipari termelését világítják meg új adatokkal. Kozák Károly az 1952. évi ásatások során előkerült szakállas puska adatainak más magyarországi puskák adataival való összehasonlítása alapján egy hazai puskaműves műhely létezését valószínűsíti. Horler Ferenc (Középkori kőfaragó és elhelyező jelek a budavári lakónegyed épületein, II., 213—214. old.) újabb kőfaragójeleket közöl, amelyekből „már most megállapítható, hogy a Nagyboldogasszony templom és a Mária Magdolna-templom építői nem azonos kőfaragó iskola mesterei voltak”. — Gerő Győző (Hol állott a budai Kücsük dzsámi?, 215—219. old.) a Kücsük dzsámi, Aga meszdszidi vagy Kapu agaszi meszdszidi néven nevezett török mecsetet azonosítja a középkori Szt. Zsigmond-prépostság templomával a fennmaradt török és felszabadulás utáni térképek és metszetek vizsgálata alapján. — Pataky Dénesné (A pest-budai ötvösség a XVIII. században, 221—240. old.) a pesti és budai ötvösök működését vizsgálja a budapesti templomok kincstárai alapján.

Az Anyagközlés minden egyes cikke értékes, a főváros története szempontjából fontos adatot közöl, s ugyanezt kell elmondanunk a Jelentések ügyesen szerkesztett, a kötet tekintélyes hányadát kitevő részére. Megtaláljuk benne a Múzeum leletmentő és ásatási tevékenységéről szóló beszámolót, amely rövid bevezető után korszakonként csoportosítva adja az ugyancsak rövidre fogott jelentéseket. Ezt követőleg Holl Imre a nyéki kastélyépületek területén végzett hitelesítő ásatásokról (273—290. old.), Nagy Emese a budaszentlőrinci pálos kolostor területén végzett kutatásokról számol be (291—300. old.). A Várnegyed helyreállítása során 24 házban — elsősorban az Úri utcában — végzett feltárásokról számol be Gerő Gy., Nagy E., Bertalan V.-né, Horler F., Lócsy E., F. Tóth R., H. Gyürki K. A kötetet Czagány Istvánnak az Úri u. 31. sz. gótikus palota tudományos vizsgálatára és rekonstrukciós helyreállítására vonatkozó — tanulmánynak is beillő — jelentése zárja le (373—403. old.). A történéz csak örömmel és lelkesedéssel üdvözölheti a jelentéseket. Örömmel kell tudomást venni arról, hogy a nehéz és az újjáépítés miatt nem egyszer rövid határidő alatt elvégzendő munka közben is felismerték

az építéstörténeti eredmények településtörténeti és topográfiai következményeit, hogy a rendelkezésre álló forrásokat (főképpen a Haüy-féle térképet, de a Zaigert, sőt Pataki V. cikkét is) tekintetbe vették, hogy mindenütt igyekeztek a középkori telekhatárokat megállapítani. Ha egyáltalán van mód arra, hogy Buda középkori helyrajzát a mai holtpontról kimozdítsuk, akkor ez az út most nyílik meg, amikor régészek és művészettörténészek lehetővé teszik, hogy a Pataki Vidor által akkor szorgalmasan feldolgozott, de ma már elavult anyagot a terepen és a valóságban elhelyezhetjük és újra feldolgozhatjuk. A történész szemszögéből nézve a kötet legnagyobb előnye az, hogy a jelentéseknek és a leletmentés apró adatainak helytadott. Olyan adatok rögzítésére került sor itt, amelyek — sajnos — régebben túlnyomórészt veszendőbe mentek, de amelyekre a helytörténésznek feltétlenül szüksége van.

Fügedi Erik

Das Ofner Stadtrecht. Eine deutschsprachige Rechtssammlung des 15. Jahrhunderts aus Ungarn. Herausgegeben von Karl Mollay, Monumenta Historica Budapestinensia. I. köt. Bp. 1959, 239 old.

E kötet a Fővárosi Tanács által megindított Budapest Története munkálatok során készült el és első kötete annak a forráskiadványsorozatnak, amelyben a Budapest történetére vonatkozó legfontosabb történeti forrásokat kívánja a Város a nagyközönség számára közrebocsátani. Az, hogy első kötetként éppen Buda városának középkori jogkönyve készült el, megfelel a Jogkönyv jelentőségének. Kevés középkori eredetű magyar város mondhatja el magáról, hogy akkori jogrendszeréről mindegyre kiterjedő összefoglaló könyvet szerkesztettek. A jogkönyv jelentőségét fokozza az, hogy részletes adatokkal szolgál a város XV. század eleji önkormányzati jogállására, büntető- és magánjogára. Mivel pedig a tárnokszéken, városaink középkori fellebbviteli fórumán Buda vitte a vezetőszerpet, a budai jog a tárnoki jog legfontosabb alapforrásává vált, és így a többi városban is elterjedt. Ez a tárnoki jog volt a magyar városi jog alapja 1848-ig, és így a budai jog végső fokon az egész feudális korszakban érvényesült. Ezt igazolják a Jogkönyv fennmaradt kéziratai is. Az eredeti példány nyilván Buda eleste után elpusztult, de róla még Mohács előtt több másolat készült más városok számára. A ma ismeretes kéziratok ezekre nyúlnak vissza. A budai jog elterjedése és jelentősége révén már önmagában is megérdemelte, hogy új, modern kiadásban kerüljön az olvasók kezébe s még inkább megérdemelte Buda története szemszögéből nézve.

A Jogkönyv már régen ismeretes. Először 1845-ben adták ki Pozsonyban, Michnay András és Lichner Pál líceumi tanárok. Kiadásuk az akkori viszonyok között mintaszerű volt, de egyrészt ma antikvár ritkaságszámba megy, másrészt Michnayék még nem ismerték az összes kéziratot.